

Španjolsko osvajanje i pokrštavanje Yucatána u 16. stoljeću kroz viđenje španjolskih redovnika

Sažetak

*Otkrivanje Novoga svijeta obilježio je Kristofor Kolumbo svojim dolaskom na karipske otoke prilikom prvoga putovanja 1492. godine. Nedugo nakon toga, španjolska kruna imala je sve veće ambicije za otkrivanje novih područja natječući se s Portugalom koji je također predstavljao veliku pomorsku silu, a samim time i konkurenciju. Od konkvistadora koji su zaslužni za otkrivanje novih područja ističe se Hernán Cortés koji je istraživao područja koja su naseljavale Maye i Asteci. Nedugo po njegovu dolasku na područja današnjega Meksika, u Novu Španjolsku počinju dolaziti i redovnici koji su trebali širiti kršćansku vjeru, a time si se trebale ostvariti dvostruke želje španjolske krune: uspostava administrativne i vjerske nadmoći. Konkvistadori su trebali uspostaviti upravnu vlast, dok su redovnici trebali ispuniti ulogu pokrštavatelja koju je papa Aleksandar VI. dodijelio španjolskoj kruni svojim bulama. Upoznavanjem domorodačke kulture, počinju se isticati određeni pojedinci poput Diega de Lande, Bartoloméa de las Casas i drugih koji su ostavili trag u proučavanju majanskih i astečkih kultura te izgrađivanju odnosa s domorodačkim stanovništvom. Diego de Landa, osim u tome, istaknuo se i u provođenju inkvizicijskih procesa, dok se de las Casas istaknuo kao zaštitnik interesa domorodaca u Valladolidskoj debati (1550.-1551.). Osim pokrštavanja, redovnici su imali ulogu zaštitnika domorodaca, ali su se oko položaja i prava domorodaca fratri sporili s konkvistadorima i međusobno unutar crkvenih redova. Redovnička djela pružaju uvid u događaje, mišljenja i kulturu određenih plemena, poput Maya na Yucatánu čija je kultura velikim dijelom uništena pod inkvizicijskim vodstvom Diega de Lande, koji je, pomalo paradoksalno, zaslužan i za očuvanje velikoga dijela mayanske kulture koji je opstao u njegovom kapitalnom djelu *Relación de las cosas de Yucatán*.*

Ključne riječi: *Nova Španjolska, konkvistadori, Diego de Landa, Bartolomé de las Casas, Valladolidska debata, Maye*

Uvod

Španjolsko Kraljevstvo svoj uspon počelo je graditi u 16. stoljeću, a to se ponajviše očitovalo sklapanjem braka između Izabele Kastiljske i Ferdinanda Aragonskoga koji su prihvatili ulogu katoličkih monarha. Njihovu je vladavinu obilježila kršćanska vjera koja se implementirala u španjolsku politiku te su sve odluke donesene na španjolskome dvoru bile s ciljem širenja kršćanskoga nauka, a time se postizao efekt kako je španjolska kruna bila zaštitnikom kršćanske vjere u Europi. Takvi se primjeri najbolje očituju u europskoj povijesti nakon pada posljednje muslimanske utvrde na Pirinejskom poluotoku, odnosno nakon pada Granade 1492. godine. Paralelno uz pojam rekonkviste, u Španjolskome Kraljevstvu počinje se javljati i pojam inkvizicije, a ti procesi prisiljavali su brojne muslimane i Židove na preobraćenje ili iseljenje s teritorija španjolske krune, dok su u suprotnom osobe koje su ispovijedale drugu vjeru riskirale okrutna ispitivanja, mučenja pa čak i smrt. Treba imati na umu kako je Španjolsko Kraljevstvo u tom razdoblju postajalo sve većom pomorskom silom te kako je istraživanje Novoga svijeta u 16. stoljeću uzimalo sve većega maha.

Cilj je ovoga rada prikazati pokrštavanje i uspostavu organizirane španjolske vlasti na prostorima poluotoka Yucatána u 16. stoljeću, ali s fokusom na redovničke tekstove, odnosno na pisma i svjedočenja španjolskih redovnika koji su djelovali s konkvistadorima u Novoj Španjolskoj. Rad preispituje dvostruku ulogu Španjolskoga Kraljevstva koja se pokušavala ispuniti u Novome Svijetu, a to je pokrštavanje koje je bilo iskazano u tituli takozvanih „katoličkih monarha“ te ulogu ekonomskog, to jest teritorijalnog prosperiteta koju su španjolski vladari željeli ispuniti uspješnije od Portugalaca. Ovaj rad stoga odgovara na istraživačko pitanje kakva je bila uloga španjolskih redovnika u uspostavi španjolske vlasti na Yucatánu. Uz to, preispituje se i činjenica utjecaja europske, odnosno osvajačke kulture na domorodačke običaje te načine indoktriniranja domorodaca s novitetima. Od literature rad se referira na djela puertorikanskoga profesora na

američkome sveučilištu PTSEM,¹ Luisa Rivere i australske povjesničarke Inge Clendinnen koji su se ponajviše bavili domorodačkim narodima s područja današnjega Meksika te su stvarali djela o njihovim kulturama i utjecaju španjolskoga dolaska u Novi svijet. Za dodatnu kontekstualizaciju redovničkoga viđenja ovih zbivanja poslužilo je djelo španjolskoga redovnika Diega de Lande koji je ostavio veliki trag u vjerskim misijama na Yucatánu u 16. stoljeću.

Maye na Yucatánu – pretkolonizacijsko stanje na poluotoku

Prva mayanska naselja nastajala su na krajnjem jugu yucatánskog poluotoka tijekom klasičnog razdoblja mayanske civilizacije, što bi označavalo razdoblje od otprilike 3. do 11. stoljeća. Sjevernija područja organizirana su oko 16. stoljeća prema naseljima koja su nastajala tijekom klasičnog razdoblja. Od sredine 13. do polovice 15. stoljeća na sjevernom području Yucatána nastala je Mayapánska liga koja je ujedinjavala nekoliko sjevernih provincija koje su u određenom razdoblju imale zajednička tijela vlasti pa se može razmatrati kako je ta liga tvorila jedinstvenu mayansku državu. Glavni članovi te lige bila su plemena Itza, Tutul-Xiu, Mayapan te Uxmal. Početkom 10. stoljeća počinje razdoblje velikih nestabilnosti na Yucatánu, što označava završavanje klasičnog razdoblja mayanske civilizacije. (Andrews, 1984: 589) Tada su se intenzivno počeli napuštati gradovi te raspadati države, a razlog kraja tog razdoblja ni danas nije poznat, budući da se diskutira čak o osamdesetak različitih teorija; od ekoloških promjena i velike deforestacije do inertnosti mayanskih kraljeva. (Diamond, 2008: 100) Netom prije otkrića kolonizatora, poluotok Yucatán bio je većinski naseljen mayanskim plemenima. Dijelio se na neovisne provincije koje su se nazivale *kuchkabal*. Nekolicina provincija imala je zajedničku kulturu, društvenu i političku organizaciju te slične odlike jezika, odnosno kod nekih provincija razlike su bile uvjetno rečeno u narječjima. Upravo je ta politička razjedinjenost pogodovala španjolskom osvajanju Yucatána, jer su španjolske snage uvidjele postojeće netrpeljivosti među brojnim plemenima na poluotoku. Prilikom španjolskoga otkrića poluotoka, najsnažnije provincije bile su Maní i Sotuta, koje su bile neprijateljski nastrojene jedna prema drugoj zbog jednakog interesa ostvarivanja prevlasti nad poluotokom. S druge strane, dio plemena odlučio se vrlo brzo surađivati sa Španjolcima misleći kako će tako isposlovati bolji položaj na poluotoku, a primjer takve prakse je pleme Tutul-Xiu. (Andrews, 1984: 590-591)

1 PTSEM – Princeton Theological Seminary u New Jerseyu.

Teritorijalno širenje Kraljevine Španjolske u Novi Svijet

Otkrivanje španjolskih kolonija počelo je putovanjem Kristofora Kolumba prema zapadu, a Bartholomé de las Casas² tvrdio je kako je otkrivanje Novoga svijeta rezultat velike Božje providnosti koja je nadahnula španjolske moreplovce.

Posebnu pozornost u svojem djelu *Historia de las Indias* obratio je upravo Kolumbu, čije ime, Kristofor, tumači kao „nositelja Krista“ i „odabranika“ koji je prema Božjemu planu otkrio nova područja te je trebao širiti Kristov nauk na tim prostorima. (Rivera, 1992: 59) Ubrzo po dolasku na nove teritorije, španjolski su se konkvistadori počeli susretati s domorocima, odnosno njihovom kulturom koja je znatno drukčija od europske. Izabela Kastiljska ovlastila je stoga 1503. godine porobljavanje kanibala dekretom u kojemu stoji „da u slučaju ako kanibali odbiju i ne budu htjeli biti indoktrinirani³ našom svetom katoličkom vjerom i ako se ne budu htjeli pokoriti mojoj službi, mogu biti zarobljeni ... i prodani u roblje ... bez primjenjivanja ikakve kazne“. (Rivera, 1992: 99) Može se zaključiti kako je u toj europskoj ekspanziji, osim tehnoloških napredaka poput kompasa, tiskarskog stroja i baruta, kršćanstvo igralo važnu ulogu jer je bilo imperijalistička ideologija pa se ideja rimskog cara Konstantina *In hoc signo vinces*, može povezati s mentalitetom katoličkih monarha koji su prodirali u Novi svijet u 16. stoljeću. (Rivera, 1992: 21-22)

Uz Konstantinovu ideju povezuje se i zastava konkvistadora Hernána Cortésa, na kojoj je uz križ, latinskim jezikom pisalo *Amici, sequamur crucem; si nos fide habuerimus, in hoc signo vincemus*.⁴ (Rivera, 1992: 48) Bilo je to vrijeme kada su hispanizam i katoličanstvo bili sinonimi. Koliko je cijela priča išla daleko vidljivo je u idejama u kojima su se u 15. i 16. stoljeću Španjolci hvalili kako je njihova krv „čista“ i „nekontaminirana“. Time su isticali činjenicu kako su oni isključivo potomci kršćana te kako u njihovoj obitelji nije bilo Židova ni muslimana,

2 Bartolomé de las Casas (1474./1484.-1566.) bio je španjolski povjesničar i dominikanac koji je među prvim javno ukazao na problem lošeg ophođenja konkvistadora prema domorocima u Novoj Španjolskoj te se zalagao za ukidanje ropstva u kolonijama. Njegova najvažnije djelo jest *Historia de las Indias*.

“Bartolomé de las Casas”, Encyclopedia Britannica, mrežno izdanje, <https://www.britannica.com/biography/Bartolome-de-Las-Casas> (10. 2. 2024.)

3 Zanimljivo je kako u engleskom prijevodu stoji *indoctrinated*, odnosno indoktrinirani vjerom, a ne *converted* što bi bilo prikladnije s obzirom da bi u duhu katoličke vjere trebalo biti *preobraćivanje* nevjernika, a ne nametanje vjere.

4 „Prijatelji, slijedimo križ i ako budemo imali sreće, u ovom znaku ćemo pobijediti.“ (lat.)

stoga nije začuđujuć odnos prema „kanibalima i poganima“ koji su španjolski konkvistadori imali u Novoj Španjolskoj. (Rivera, 1992: 49-50) U prvim godinama okupacije novih područja bliskost vjerske i vojne moći ogledala se u tome da su samostani služili kao vojne utvrde, ali i prihvatilišta za konkvistadore. (Rivera, 1992: 209) Ubrzo po dolasku u Novi svijet, počeo je proces prijenosa velikih količina zlata i srebra u Europu iz kolonija što je dokaz ostvarivanja čistog materijalnog interesa za vrijeme vladavine Karla V. i Filipa II., ali glavni sudionici u osvajanju novih kolonija pravdali su svoje ciljeve religijskom naravi svojih pohoda.

Španjolci su svoju ulogu vidjeli dvojako te su smatrali kako je nužno uspostaviti administrativnu upravu i širiti kršćanstvo na mjestima gdje su se nalazili nevjernici, što je bio prvi korak za opravdavanje oružanog ovladavanja prostorima u Novom svijetu. Na koji način kršćanska religija postaje službena ideologija za imperijalističko širenje, može se kronološki pratiti kroz dokumente koje španjolska vlast izdaje. Među te dokumente ubrajaju se: bule pape Aleksandra VI. (1493.), *Requerimiento* (1513.), *Leyes Nuevas* (1542.), zapisi o Valladolidskoj raspravi (1550.-1551.), dekret Filipa II. o uredbama koje se odnose na otkrivanja novih naselja (1573.) i na koncu niz zakona koji se primjenjivao u kolonijama za vrijeme Karla II. (1680.). (Rivera, 1992: 24-25) *Requerimiento* iz 1513. progovara o „nevjernicima“ te navodi kako će svima koji ne pokažu poslušnost Crkvi i kruni, žene i djeca biti porobljeni te će se tim pojedincima nanositi najveća moguća šteta i zlo, što se može povezati s proglasom Izabele Kastiljske iz 1503. godine. (Rivera, 1992: 104) Papinske bule *Inter caetera* i *Dudum siquidem* „dodjeljuju, osiguravaju i prepuštaju“ doživotna prava pokrštavanja domorodačkoga stanovništva katoličkim monarsima i njihovim nasljednicima, što je dodatno potvrđivalo španjolsku ulogu „pokrštavatelja“.

U kasnijim razdobljima to je služilo za pravdanje hegemonije koja je bila prikrivena širenjem kršćanstva, što je bio „viši cilj“ Europljana. (Rivera, 1992: 25) Treba imati na umu kako se velika ekspanzija događala upravo u vrijeme kada je na papinskom mjestu bio pojedinac koji je poznat po slabom moralu i korupciji, točnije papa Aleksandar VI., poznatiji pod svjetovnim imenom Rodrigo Borgia.⁵ Niccolò Machiavelli ga je u *Vladaru* karakterizirao kao „osobu koja je obmanjivala ljude kao nijedna druga“, dok njegov papinski

dvor u djelu *Decennale* opisuje trima epitetima: „luksuz, simonija i okrutnost“. (Rivera, 1992: 25)

Prvi kontakti konkvistadora s domorocima na Yucatánu

Početkom 1517. godine, mala ekspedicija kojoj je cilj bio otkrivanje novih područja i porobljavanje robova krenula je s Kube blagoslovljena Diegom Velázquezom de Cuéllarom.

Ekspedicija je krenula na zapad jer su smatrali kako se tamo nalaze područja bogata zlatom i drugim vrijednostima. Francisco Hernández de Córdoba bio je jedan od investitora te istraživačke ideje. Nakon dvanaest dana putovanja flota je napustila poznate vode te je nakon velike oluje došla na kopno koje je bilo nedaleko od poluotoka koje je prozvano Yucatánom. (Clendinnen, 2003: 4-6) Kako bi se opravdala dvostruka uloga španjolske krune, katolički redovnici ubrzo dolaze na Yucatán. Franjevački misionari došli su prvi u Novu Španjolsku, točnije 1523. godine nakon ekspedicija Hernána Cortésa te su uskoro počeli uspostavljati misije preko cijeloga novoga teritorija španjolske krune. Osim širenja kršćanstva, cilj misija bio je izučavanje domorodačkih jezika, podučavanje djece čitanju i pisanju te pokazivanje različitih vještina odraslima poput stolarstva i rada s keramikom. (Page, 2003: 418) Prve ekspedicije bile su skandalozne za pripadnike različitih crkvenih redova pa se tako ističe svjedočenje Bartoloméa de las Casasa koji je tvrdio kako se tijekom svoje ekspedicije „admiral bez oklijevanja odlučivao na porobljavanje slobodnih ljudi što je grijeh prema Bogu kao i prema bližnjem svome“. (Rivera, 1992: 11)

Nakon porobljavanja u Novoj Španjolskoj počinje se javljati „ekonomsko održljivija“ ideja koja je trebala maksimalizirati konkvistadorski profit, a nazivala se *encomienda*. Sustav *encomienda* podrazumijevao je plaćanje danka u određenoj visini namjesniku španjolske krune koji je u tom slučaju ovlastio pojedince za iskorištavanje „domorodačkih potencijala“ u vidu financija (nametanje danka) ili prisilnoga rada. *Encomiendero* trebao se brinuti za materijalnu i duševnu dobrobit onih koji su bili pod njegovom upravom te je trebao biti spreman služiti španjolskoj vojsci u slučaju potrebe. (Clendinnen, 2003: 38) Kako su filozofi i teolozi 16. stoljeća razmatrali *ljudskost i divljaštvo* naseljenika novih kolonija, istovremeno su domoroci propitivali *ljudskost i božanstvenost* Španjolaca. Prve susrete konkvistadora i domorodaca najbolje opisuju svjedočanstva u kojima su domoroci tvrdili kako su vidjeli „ljude koji su došli s neba“. Astečki vladar Montezuma II. smatrao je kako su Cortés i njegovi ljudi „bogovi“, ali je u nastavku tjeskobno izjavio „kako je njegovo srce uronjeno u čili te kako ono tjeskobno

5 Rodrigo Borgia (1431-1503) bio je pripadnik španjolske velikaške obitelji Borgia. Postao je papom 1492. te je odabrao redovničko ime Aleksandar VI. Njegov kontroverzan životni stil i manjak morala (simonija, izvanbračni odnosi, indulgencije i bogaćenje na račun Crkve itd.) doprinosili su razvoju protestantizma i dijeljenju katoličke crkve. „Alexander VI“, *Encyclopedia Britannica*, mrežno izdanje, <https://www.britannica.com/biography/Alexander-VI> (10. 2. 2024.)

gori“ pa se može reći kako je njegov strah od novoga, bio opravdan u kasnijim činovima i strahotama koje su Španjolci činili domorocima. (Rivera, 1992: 133)

Ubrzo se domorodačka predodžba počinje mijenjati jer su smrtnost konkvistadora mogli shvatiti kroz nekoliko anegdotalnih događaja poput shvaćanja da su rođeni od muškarca i žene (rađanje djece), utapanje jednoga konkvistadora, ali na koncu i intenzivne pohlepe koju su pokazivali što su domoroci smatrali ljudskim, a ne božanskim ponašanjem. (Rivera, 1992: 134)

Fratri u Meksiku – odlazak u nepoznato

Hernán Cortés nedugo nakon poražavanja astečkoga naroda odlučio je kako bi trebalo osnovati „Crkvu“ u Novome svijetu. Odlučio je zatražiti fratre prosjačkih redova, stavljajući pritom fokus na franjevce i dominikance koji su trebali ispuniti tu misiju. Smatrao je kako oni neće težiti zemaljskim dobrima i okorištavanju, nego je vjerovao kako će biti usredotočeni isključivo na duhovni prosperitet domorodaca i konkvistadora, jer su njihove odlike poput jednostavnosti i siromaštva upravo odgovarale ovom zadatku. (Rivera, 1992: 57-58) Postavlja se pitanje što je motiviralo mladiće u 16. stoljeću na pridruživanje franjevačkom redu i odlazak na misionarske službe u Novome svijetu.

Dok su pripadnici prosjačkih redova održavali visoku razinu molitvene discipline, oni su također morali biti bliski narodu kako bi se ponovno oživjela vjera u narodu te kako bi se održavala bliskost s vanjskim svijetom u duhu vjere. Odabir franjevačkog, ispred drugih prosjačkih redova, bio je logičan izbor jer je u to vrijeme upravo taj crkveni red imao najveći broj pripadnika u Španjolskoj te je time bio i među najsnažnijima. Iako literatura tvrdi kako je franjevački red bio među najsnažnijim redovima u Španjolskoj zbog broja pripadnika, treba obratiti pozornost na utjecaj dominikanskoga reda koji je u to vrijeme vodio inkviziciju, dok su ju isusovci podupirali. Stoga je pomalo nezahvalno govoriti o utjecaju redova u Španjolskoj u to vrijeme, ali može se reći kako su franjevci ipak bili najkompatibilniji za ovu misiju u Novoj Španjolskoj zbog svojega načina života i pravila reda te zbog brojnosti pripadnika, odnosno bila je veća šansa na većem uzorku ljudi naći one koji su voljni ići u nepoznato. (Clendinnen, 2003: 45-46) Selekcija je zasigurno odigrala ulogu u odabiru ljudi koji su završili u Novome svijetu. Bili su to pojedinci čije su se ideje i „energije“ kosile sa Starim svijetom.

Osim toga, to su trebali biti avanturisti koji su se mogli nositi s velikim brojem kilometara koje su morali prijeći pješice, drukčijom hranom, novim bolestima,

teškom komunikacijom s domorocima i drugim teškim uvjetima. Raznovrsni događaji iz Novoga svijeta koje su prenosili povratnici, bili odaslani s ciljem novačenja novih pripadnika franjevačkoga reda. Španjolska kruna imala je u to vrijeme problema unutar matičnih granica. Visoki službenici španjolske Crkve nisu se slagali s time da njihovi najbolji mladići idu u nepoznate krajeve, a problematika nedostatka ljudi osobito se pojavila nešto kasnije, točnije kada se europskim zemljama kreće širiti ideja „luteranske hereze“ te su franjevci imali dovoljno izazova s kojima su se trebali suočiti u Europi, a kamoli i u Novome svijetu. (Clendinnen, 2003: 49-50) Franjevačka ideja u Novome svijetu podsjećala je na protestantsku aktivnost u Europi jer su se franjevci u Meksiku zalagali za povratak Apostolske Crkve, kao što su i protestanti u Europi namjeravali učiniti. Ipak, franjevci ni u jednom trenutku nisu tvrdili kako treba opovrgavati, to jest mijenjati crkveni poredak.

Vjerovali su kako je u novim teritorijima potrebno prilagoditi vjersku službu kako bi ona bila bliža domorocima te kako bi ih se lakše asimiliralo u kršćanstvo. (Morales, 2008: 149) Literatura tvrdi kako je dodatna razlika između protestantskih i franjevačkih misionara bila ta, što su protestantski misionari slali pisma svojim matičnim zajednicama, dok su franjevci komunicirali isključivo s ispovjednicima ili s Bogom, što nije točno, jer su ostali očuvani brojni franjevački, a kasnije i dominikanski dopisi koji svjedoče o uvjetima u Novome svijetu, što će biti vidljivo i kasnije u radu. (Clendinnen, 2003: 49) Može se zaključiti kako se želja za odlaskom španjolskih franjevaca u Novi svijet razlikovala te je evoluirala tijekom stoljeća. U početku, kada su brutalni konkvistadori dolazili na Karibe, nekolicina fratar, većinom dominikanaca, mogla je samo svjedočiti užasima koji su bili počinjeni nad domorocima (umorstva i porobljavanje). Meksiko je za razliku od karipskih otoka predstavljao drugu priču. Brojno stanovništvo Meksika bilo je organizirano u životnim zajednicama koje su bile pogodnije za disciplinirano i ujednačeno prihvatanje javne religije. Meksička naselja, za razliku od karipskih, imala su bolju povezanost te ujednačeniju vjeru. Štovana su slična božanstva unutar različitih plemenskih zajednica, dok kod karipskih plemena to nije bio slučaj. (Clendinnen, 2003: 46) Osim toga, osvajač Meksika naučio je lekciju osvajajući karipske otoke te je odlučio ipak zauzdati španjolsku pohlepu pri uspostavi odnosa s domorocima. (Clendinnen, 2003: 46)

Misija *Dvanaestorice apostola* – evangelizacija Meksika u prvoj polovici 16. stoljeća

Prve značajnije misije pokršćavanja događale su se nakon što je Cortés poslao dopis španjolskoj kruni. Martin

de Valencia iz provincije San Gabriel bio je imenovan jednim od dvanaestorice koji su trebali osnovati Apostolsku crkvu u Meksiku. Dvanaest pripadnika franjevačkoga reda, kojima je de Valencia bio na čelu, krenuli su na misiju pokrštavanja meksičkih prostora 1523. godine, a ostali su zapamćeni pod imenom *Dvanaestorica apostola*. Iako je za dvanaest ljudi pokrštavanje nekoliko milijuna domorodaca u Meksiku bila nemoguća misija, broj franjevaca u Novom svijetu polako je rastao. Tijekom 1530-ih, procjenjuje se kako je bilo 30 pripadnika franjevačkoga reda, dok se 1550-ih godina broj procjenjuje na 380 franjevaca koji su djelovali na terenu, ali i u administraciji koja je komunicirala s matičnom zemljom, što opovrgava raniju tezu izrečenu u radu kako franjevci nisu komunicirali s matičnim zemljama. (Clendinnen, 2003: 47)

Primjer prakse evangelizacije dolazak je u Campeche. Po dolasku, osnovan je samostan s bolnicom i školom. Fratar Luis de Villalpando počeo se baviti lokalnim jezikom te je počeo stvarati rječnik i gramatiku kako bi se fratri što lakše mogli sporazumijevati s domorocima. Ubrzo se oko dvije tisuće dječaka i mladića obrazovalo u školi u Méridi, španjolskom naselju nedaleko od Campechea, a učilo ih se pisati i čitati na majanskom i španjolskom jeziku te ih se poučavalo kršćanskim znanjima, ali i aktivnostima poput pjevanja u zboru i bontona na misnim obredima, u molitvama, procesijama itd. (Clendinnen, 2003: 52) Ističe se kako je rani franjevački monopol u Meksiku potrajao tek nekoliko godina. Ubrzo su se počele javljati nesuglasice između redova što je uzrokovalo sve veću pojavu svjetovnjaka (sekularnih svećenika). Unutar samog franjevačkog reda postojale su određene razmirice te se dio misionara, koji se nije mogao suočiti s načinom življenja u Meksiku, vratio u Španjolsku gdje su svjedočili o svojim lošim iskustvima, što je umanjivalo zainteresiranost franjevaca za odlazak u Novi svijet. (Clendinnen, 2003: 51)

Oni franjevci koji su ostali, stvarali su plan pokrštavanja i odlučili su se usredotočiti na velika naselja s većim brojem stanovnika koja su se nalazila u poljoprivrednim krajevima kako bi stvorili kršćansku mrežu gdje bi se prakticirali rituali poput misnih slavlja i procesija te su takve rituale povezivali s domorodačkim bogovima vezanima uz plodnost i poljoprivredu. Samim time, vidljivo je na koji su način franjevci odlučili približavati domorocima novu vjeru, odnosno kršćanstvo. Povezivali su kršćanstvo s njima poznatim ritualima te su „od poznatog prema nepoznatom“ približavali novu vjeru domorocima i vršili kristijanizaciju lokalnih običaja i vjerovanja. (Clendinnen, 2003: 53) U početnom razdoblju, postojao je vidljiv nedostatak ljudstva, a franjevci su funkcionirali tako što su organizirali katekizme koje su odrasli domoroci morali pohađati jednom tjedno, a djeca na dnevnoj bazi. Također, oni domoroci koji su

bili na visokim položajima morali su se pokrstiti, dok su se djeca (sinovi) domorodačkih velikaša obrazovala u školama pri samostanima koje su ih poučavale katekizmu, kršćansko-španjolskom načinu života te odvikavanju od domorodačkog načina života.

O brojnosti pokrštavanja svjedoči franjevac koji tvrdi kako je krstio po „pet do šest tisuća“ domorodaca u danu, prebacujući posudu sa svetom vodom iz jedne u drugu ruku. Očito je kako je postojala velika potreba za masovnim pokrštavanjem, jer su domoroci počeli masovno umirati. Iako su fratri mislili da je to zbog slabije razvijenog fizičkog izgleda, uzrok tomu bile su bolesti koje su Europljani proširili među domorocima koji nisu uspjeli razviti imunost na te bolesti. (Clendinnen, 2003: 47-48) Francisco Guerra kritizira de las Casasa jer on smatra kako je zapravo glavni razlog depopulacije domorodačkoga stanovništva bila epidemija novih bolesti, a ne razlike u fizionomiji. Guerra stoga tvrdi kako je istina da su „demografske promjene uvijek razlog epidemije“, stoga on ovaj slučaj ne označava „genocidom“, već „sanitarnom katastrofom“ koja je bila uzrokovana komarcima, ušima, buhama, bakterijama, virusima i drugim mikrobima, čime je očito pokušao umanjiti krivnju Španjolaca. Treba istaknuti i iskorištavanje te loše uvjete rada koji su također predstavljali čimbenik u istrebljenju domorodaca. (Rivera, 1992: 178-179)

Krštenje je na koncu, osim čina ulaska u Crkvu, postalo i politički čin u kojemu se trebao potvrditi imperijalistički suverenitet Španjolske i pokornost domorodaca, odnosno dvojaka funkcija Španjolskoga Kraljevstva. (Rivera, 1992: 231) Jedna od metoda kojom su franjevci odlučili preobratiti domoroce na kršćansku vjeru bila je da se manja skupina djece, koji su bili potomci važnijih ljudi u naseljima, odvajala u samostane u kojima su se poučavali katekizmu, dok su ih drugi članovi njihovih obitelji posjećivali. U tim posjetama nerijetko su se pripadnici tih obitelji i pokrštavali. U početku su se roditelji djece odabrane za samostane teško odvajali od njih, jer su smatrali kako ih fratri odvođe u roblje te su nerijetko nudili brojne robove u zamjenu za svoju djecu, ali kada su shvatili kako je cilj obrazovanje i odgoj djece, puštali su ih u samostane bez ikakvih problema. (de Landa, 1937: 60) Podaci govore kako je do 1532. godine preko 5000 djece prošlo je različite vrste obrazovanja u Meksiku. Najveće skupine obrazovanih bile su u današnjem Meksiko Cityju (Tenochtitlanu), gdje je fratar Pedro de Gante podučavao oko 600 djece. (Morales, 2008: 146) Što se tiče grijeha, admirali i kraljevski suci podupirali su fratre i kažnjavanje svih onih koji bi se vratili staromu načinu života.

Fratre su s prijezirom gledali domoroci koji su najčešće prakticirali idolopoklonstvo, rastave, orgije te trgovinu robovima, a djeca su često prokazivala svoje

bližnje kako bi ih se moglo kazniti, jer su im fratri objasnili kako će tako spasiti svoje i duše svojih bližnjih. (de Landa, 1937: 60) Franjevački ispovjednici svjedočili su kako su grijesi koje su domoroci najčešće priznavali bili krađa, ubojstvo, laganje, ali i sramoćenje, nemilost i okrutnost koje su činili prema bračnom supružniku ili drugima. Muškarci su priznavali grijehe, osim one koje su počinili sa svojim robinjama, jer su smatrali kako muškarac ima pravo činiti što god želi sa svojom imovinom, odnosno s onime što posjeduje. (de Landa, 1937: 83) Ipak, poglavice i lokalni velikaši ustrajali su u svojim okupljanjima na skrivenim mjestima gdje su mogli propovijedati svoje obrede i drevne ceremonije. Takve aktivnosti bile su zabranjene te ih je svatko tko je imao ikakvih saznanja o njima trebao i prokazati. Sva seoska okupljanja bila su ograničena (velike gozbe i plesovi, odnosno ostavština iz „poganskih“ dana) određenim oblikom policijskoga sata, odnosno „nakon što se oglasi zvono za duše u čistilištu“ sva buka u naseljima trebala je prestajati. (Clendinnen, 2003: 56-57)

Kazne za idolopoklonstvo uključivale su bičevanje, globe, prisilni rad koji je mogao biti određen na razdoblje do 10 godina, a težina kazni regulirala se od 1555. godine prema Meksičkom crkvenom vijeću koje je španjolska kruna ovlastila za provedbu inkvizicije na području Meksika. (Clendinnen, 2010: 100) Zbog nastavka štovanja idola te prakticiranja nemoralnih običaja, dio pripadnika klera odbijao je godinama pričešćivati domoroce smatrajući ih nedostojnima, jer su vjerovali kako oni nisu bili istinski kršćani. U prvom stoljeću kolonizacije domoroci nisu zaređivani kao svećenici, a tomu u prilog ide i dominikansko svjedočanstvo iz 1544. u kojemu tvrde kako „od njihovog (domorodačkog) učenja nema ploda“, jer ne mogu u potpunosti razumjeti određene činjenice o vjeri, niti je njihov jezik pogodan za poučavanje, a uz to se kao jedan od glavnih razloga ističe i to jer nisu primali pričest. (Rivera, 1992: 150) Krajem prve polovice 16. stoljeća, točnije 1546. zbog lošeg ophođenja konkvistadora prema domorocima i loših životnih uvjeta na Yucatánu, Maye su odlučile podići ustanak. Fratar Lorenzo de Bienvenida bio je prisutan u „kaznenim“ ekspedicijama kada su se Maye odlučile pobuniti te njegovo izvješće svjedoči o sakaćenju žena i nemoćnih, ubijanju domorodačke djece te porobljavanju muškog i radno sposobnog stanovništva.

U pismu koje je poslao španjolskoj kruni tvrdio je kako se u potpunosti mogao poistovjetiti s narodom Maya, točnije kako je s njima mogao dijeliti svoje gađenje prema Španjolcima te kako je osjećao da su fratri trebali biti zaštitnici domorodaca od brutalnih napada „istraživača“ koji su u svojoj srži bili „izrabljivači“. (Clendinnen, 2003: 52-53) Sukladno gušenju ustanka, počeli su se uništavati hramovi i drevni zapisi naroda Maya kako bi se osudilo

sjećanje na tradicije i kulturu praotaca.⁶ Prvi meksički biskup, Juan de Zumárraga, tvrdio je kako je već do 1531. u Novoj Španjolskoj bio uništeno više od 500 hramova i preko 20 tisuća idola. Uništavanje je bilo pravdano činjenicom da su „štivali zloduhe i vraga“. Može se zaključiti kako je španjolska uništavačka opsesija s ciljem potiranja idolopoklonstva dovela do sustavnog uništenja kulture i vjerovanja domorodaca koje se danas mogu isključivo rekonstruirati prema određenim pretpostavkama ili neznatnim saznanjima koja predstavljaju tek maleni dio onoga što je uništeno. (Rivera, 1992: 160-161)

„Nevolje u raju“ – evangelizacija u Meksiku u drugoj polovici 16. stoljeća

Na prvi pogled moglo bi se pomisliti kako su konkvistadori imali apsolutni utjecaj u kolonijama, ali franjevci su također očito imali određeni utjecaj imajući na umu kako je španjolska vlast 1552. godine, na nagovor franjevac, odlučila poslati suca u Yucatán. On je dobio sve potrebne ovlasti španjolske krune kako bi preuzeo administrativne poslove te se tako zalagao za rješavanje razmirica između lokalnoga stanovništva i španjolskih pridošlica. (Clendinnen, 2003: 56) Treba reći kako je Yucatán bio područje pod ovlasti Gvatemale, a Yucatán je bio predaleko kako bi svećenici i redovnici u Gvatemali obraćali previše pozornosti na takvu „provincijalnu“ sredinu. Stoga na tom poluotoku vlast preuzimaju pojedinci među kolonistima koji se nisu isticali ni prema bogatstvu, ni činu, ni vojnoj obučenosti, kao ni prema podršci ljudi. Samim time, postojale su dvije mogućnosti tko je mogao prevladati u tim krajevima. Kolonisti su mogli oblikovati Yucatán prema svojim namjerama stvarajući gradska vijeća koja su predstavljala učinkovite organe provizorne uprave. S druge strane, fratri su mogli preuzeti inicijativu i prikazati problem pokrštavanja kao glavni razlog za zabrinutost u Yucatánu. (Clendinnen, 2003: 59) Zbog sve većeg pritiska konkvistadora te nezadovoljstva lokalnoga stanovništva, vjerska se zajednica odlučila na drastične mjere kako konkvistadori ne bi preuzeli vlast te onemogućili širenje vjere. Fratri su u drugoj polovici 16. stoljeća preuzeli inicijativu prateći preporuke Tomása López Medela koji je naredio kako bi se svi domoroci trebali „okupiti zajedno“, točnije kako bi ih se trebalo planski raseliti na područja koja su bila predviđena za organizacije naselja i obrađivanje zemlje. Fratri su u mjestima u kojima su bili prisutni, počeli primjenjivati te odredbe. Starosjedioci su raseljavani u točno određena mjesta, dok su druga bila spaljena bez prethodne najave.

6 lat. *damnatio memoriae*

Za takve mjere bilo je premalo redovnika, a politički pritisak bio je prevelik pa su stoga odlučili što brže provesti tu ideju u djelo. Brojni domoroci su tijekom toga postupka umrli od gladi i loših uvjeta, dok se navodi kako su neki umirali od „velike boli u srcu“ i melankolije. Taj potez bio je ujedno i velik udarac za konkvistadore koji su tvrdili kako je u prosjeku sedam od osam domorodaca preminulo tijekom raseljavanja, što je uzrokovalo velik pad u prihodima koje su osiguravali od domorodačkoga stanovništva na različite načine. (Clendinnen, 2003: 59-60) Zbog sve lošijeg ponašanja fratarata prema domorocima počinje se javljati nezadovoljstvo domorodaca i konkvistadora.

Najveća eskalacija dogodila se u valladolidskoj regiji gdje su se fratri ponašali vrlo okrutno te su konkvistadori odlučili spaliti franjevački samostan dva puta kako bi izrazili svoje nezadovoljstvo. (Clendinnen, 2003: 60) Tvrdi se kako je do 1562. na Yucatánu bilo izgrađeno dvanaest samostana, od kojih je šest bilo smješteno u trajne kamene građevine te je preko 200 sela imalo svoje crkve, škole i ravnatelje škola koji su bili obučeni za provedbu vjerske misije. (Clendinnen, 2003: 72) Druga polovica 16. stoljeća bila je obilježena sve većim prakticiranjem rituala i idolopoklonstava među domorodačkim stanovništvom, što bi se moglo pripisati nezadovoljstvu i otuđenju od kršćanstva koje su povezivali s fratriba koji su se sve okrutnije počeli ponašati prema njima. Samim time, na prostoru Nove Španjolske počela se provoditi inkvizicija, koja je po uzoru na onu u matičnoj Španjolskoj, imala za cilj otkriti nevjernike, promptno ih kazniti te vratiti „zalutale ovce“ na pravi put. Jedan od takvih primjera dogodio se 1562. godine kada je nedaleko od sela u kojemu je bio nadležan fratar Antonio de Ciudad Rodrigo pronađena pećina s 40 domorodaca koji su se bavili idolopoklonstvom te su štovali poganska božanstva raznim predmetima i ljudskim lubanjama.

Više od 4500 domorodaca prošlo je tromjesečnu torturu za vrijeme istražnoga postupka te su službena izvješća navela kako je 158 ispitanika preminulo za vrijeme ispitivanja ili je dio podlegao ozljedama koje su zadobili tijekom ispitivanja. Dio domorodaca počinio je samoubojstvo, dio nestao, a dobar dio ostao je invalidan, jer su im zbog ujednačene metode mučenja popucali mišići lijevoga ramena te su im ruke bile paralizirane u obliku „kuke“. Na koncu suđenja, održana je velika procesija u mjestu nedaleko od kojega je otkrivena sporna špilja. Kazne nisu bile rezervirane samo za one koji su se klanjali idolima, jer je jedan od mladića bio kažnjen s 200 udaraca bičem samo zato što nije razotkrio svojega oca kojemu su pronađena dva predmeta idolopoklonstva. Niži moćnici gubili su status na određeni broj godina (do deset) te su morali služiti određenim fratriba ili vojnicima.

(Clendinnen, 2003: 73, 76, 79) Jedan od glavnih inkvizitora, odnosno osoba koja je velikim dijelom bila zadužena za represiju Maya te javno spaljivanje domorodačkih tekstova bio je franjevački redovnik i biskup Diego de Landa Calderón.⁷

Prvi yucatánski biskup, Francisco de Toral, kojega je de Landa zamijenio tvrdio je kako su domoroci krivi ni za što više nego „nastavljanje stare tradicije idolopoklonstva“, što se moglo očekivati od ljudi koji su „novi u vjeri“. Vjerovao je kako su de Landa i njegovi fratri preburno reagirali na „manje prijestupe“ te da su bili vođeni „ljutnjom, arogancijom i okrutnošću, a ne vjerom“. Uz njega je stao i Lorenzo de Bienvenida koji je također osudio de Landine aktivnosti tvrdeći kako je ono što je on počinio bilo „nečuveno“ jer je on postao „sudac, mučitelj i krvnik“ ljudima koji su se tek pokrstili. (Clendinnen, 2010: 101) U listopadu 1570. godine, biskup de Landa dobiva zapovijed kako vjerski službenici ne smiju zatvarati i provoditi različite (fizičke) kazne nad domorocima, ali je de Landa ubrzo bio razriješen svoje dužnosti u Yucatánu te je 1573. prisilno vraćen u Španjolsku. (Clendinnen, 2003: 109)

U drugoj polovici 16. stoljeća kao jedan od najvažnijih događaja vezan uz Yucatán ističu se razmirice oko Nove Španjolske između Juana de Sepúlvede i Bartoloméa de las Casasa što je u povijesti ostalo zabilježeno kao *Valladoliska rasprava* (1550-1551.). Ta rasprava bila je prva moralistička debata u europskoj povijesti koja je raspravljala o domorodačkim pravima u Novome svijetu. Glavne razlike između dvojice moralista bile su što je de las Casas odbacivao ideju osvajanja, jer je ona nužno vezala uz sebe ideju nasilne uzurpacije političkog suvereniteta. Nadalje, smatrao je kako preobraćenje ne smije biti uvjetovano ratom, odnosno silom. De las Casas osuđivao je španjolski sustav rada, dok ga je Sepúlveda smatrao nužnim kako bi se dokazala „dominacija gospodara“. Posljednja razlika bila je u tome jer je de las Casas inzistirao na tome da španjolska kruna treba dopustiti slobodno samoopredjeljenje domorodačkim zajednicama, što je prema Sepúlvedi bilo apsurdno, jer je on smatrao kako te zajednice ne mogu donijeti slobodnu i racionalnu odluku

7 Diego de Landa (1524.-1579.) bio je franjevački svećenik i biskup Yucatána koji je rođen u Španjolskoj. Došavši u Meksiko, počeo je proučavati jezik i pismo civilizacije Maya te se zalagao za smanjenje kolonizatorske represije nad domorocima. Njegovo najpoznatije djelo, *Relación de las cosas de Yucatán* (1566) opisuje njegove aktivnosti i razmišljanja o Mayama te tradicije i način života domorodaca. Do danas to djelo smatra se jednim od kanonskih djela za proučavanje mayanske civilizacije, iako bi se de Landina razmišljanja trebala uzeti s određenim odmakom, jer je djelo nastalo za vrijeme njegova suđenja zbog brutalnosti koje je provodio u inkvizitornim procesima 1560-ih godina.

jer ti ljudi nisu „moralni, inteligentni i na kraju krajeva, slobodni“. (Rivera, 1992: 136)

Odnosi u trokutu fratri-konkvistadori-domoroci

Fratri su bili izravni svjedoci o lošem odnošenju konkvistadora prema domorocima na Yucatánu. Mora se istaknuti kako su redovnici iznosili svoja mišljenja, a ne stavove Crkve kao institucije što je vidljivo analizom izjava redovnika koji su zastupali različita, osobna stajališta. Primjerice, dominikanac Juan de Córdova u pismu kralju 1517. godine svjedoči kako brojni domoroci zbog bolesti i teškog posla odlučuju dignuti ruku na sebe te kako se radije odlučuju za samoubojstvo nego za dugoročnu muku. U nekim slučajevima stotine domorodaca počinile su masovno samoubojstvo kako ne bi završili u ropstvu. Uz to, svjedočio je i brojnim prekidima trudnoće te čedomorstvima kako djeca ne bi morala biti u njihovom položaju, odnosno kako ne bi postala robovima nakon rođenja. (Rivera, 1992: 178) Treba istaknuti kako su pripadnici naroda Maya, prema de las Casasu, spoznali kako postoji nešto više, odnosno zagrobni život, što se očitovalo u njihovim tradicijama, žrtvama, klanjanjima itd. (Rivera, 1992: 156) Glavna razlika bila je u tome jer su domoroci smatrali kako oni koji počinje samoubojstvo vješanjem, zasigurno idu u raj, jer su tako izbjegli sve ovozemaljske nevolje.

Za takve se osobe u onozemaljskom životu brinula božica Ixtab, što je vidljivo iz svjedočenja de Córdove. (de Landa, 1937: 102) Dokaz da su se brutalnosti nastavile posvjedočio je fratar Luis de Villalpando, koji je krajem 1550. godine poslao pismo španjolskoj kruni u kojemu svjedoči grozote koje čine pojedinci među španjolskim konkvistadorima. Pri kraju njegovog pisma izdvaja se primjer u kojemu u brutalnosti koje su nanošene lokalnom stanovništvu uključuje i kraljeve službenike. Govori kako je jedan skupljač poreza pušten na slobodu nakon što je ubio domoroca jer je za kaznu morao platiti obitelji preminuloga dvjema kilama plavih perli. Domorodac je prema svjedočenjima bio ubijen pred cijelim okupljenim selom za primjer drugima jer nije dovoljno brzo našao nosače u selu koji bi pomogli Španjolcima. Villalpando zaključuje kako je na Yucatánu veći trošak u to vrijeme predstavljalo ubijanje krave ili konja, naspram umorstva jednoga domoroca. (Clendinnen, 2003: 55-56) Bartholomé de las Casas opisao je konkvistadore kao zaslijepljene ljude koji svoje tiranstvo i neopisive zločine pravdaju Božjom naklonošću te kako je njihov stav nepravedan i grešan po svakoj naravi. (Rivera, 1992: 58)

U opreci njima, bilo je frataru koji su branili španjolsku hegemoniju pa je tako dominikanski fratar

Matías de Paz tvrdio kako je španjolska hegemonija korisna za duhovni napredak u životu domorodaca. Smatrao je kako bi bez stalnog usmjeravanja (drugih) kršćana, oni ubrzo prestali vjerovati u kršćanstvo te je stoga smatrao kako je za „spasenje domorodaca“ španjolska hegemonija „nužna i prikladna“. (Rivera, 1992: 117) Redovnici su svjedočili kako su konkvistadori smatrali da su osvajanja i kršćanstvo njima dali neosporiva prava nad svime što su pronašli u Novome svijetu te su bez problema bili spremni osporiti onu skupinu ljudi koja nije imala materijalnoga interesa i koristi od domorodačkoga rada. (Clendinnen, 2003: 48) Krajnja okrutnost konkvistadora vidi se iz svjedočenja Diega de Lande koji je u djelu *Relación de las cosas de Yucatán* naveo kako su konkvistadori primjenjivali različite fizičke oblike kažnjavanja kako bi vršili svrhovitu represiju nad domorocima pa su im nerijetko sjekli noseve, šake, ruke, noge, ženama grudi te su čak dekapitali one koji su bili porobljeni, a zarobljenike koji su zaostajali, nerijetko su ubijali.

Uz to, svjedoči kako su jednom prilikom konkvistadori u neimenovanom selu „uveli sve važnije ljude u jednu kuću te su ju zapalili do temelja“ te je pri izlasku iz sela svjedočio velikom drvetu „kojemu su grane bile pune obješenih žena zajedno s njihovom djecom koja su im visjela obješena oko njihovih nogu“. (de Landa, 1937: 53) O odnosu, to jest o netrpeljivosti konkvistadora prema fratriba svjedoči slučaj Francisca Hernández koji je bio jedan od prvih osvajača Yucatána te je bio članom gradskog vijeća Valladolida. Za vrijeme valladolidske misije odlučio se žaliti audijenciji u Gvatemali. Optužio je fratra Hernanda de Guevaru da je do smrti išibao nekoliko mladića, što je bio zločin protiv čovječnosti i protiv svjetovnih vlasti koje su jedine bile ovlaštene za provođenje legalnih kazni. Navodi se kako je de Guevara zapravo mladiće uzeo iz domorodačkih sela kako bi ih poučio i odgojio u kršćanskom duhu, što je bilo u sukobu s idejama konkvistadora. Nadalje, pri povratku u Yucatán 1556., prolazio je kroz Honduras gdje se odlučio na kupovinu određene količine kakaa koju je trebao prodati u Meksiku. Dolaskom na poluotok, Hernández je trebao nosače, a imao je velikih problema prilikom pronalaženja zainteresiranih domorodaca.

Odlučio je pokrenuti klevetu protiv frataru te je javno govorio protiv njih tvrdeći kako su „fratri samo profesionalni trutovi koji su se pridružili redu kako ništa ne bi morali raditi, kako bi plegli svoje ruke na žene u različitim selima te kako su oni bili lažovi koji su se pretvarali da su svećenici i kako njihova krštenja bila ništa već puko špricanje vode, dok su njihove priče bile prazne riječi“. (Clendinnen, 2003: 61) Ostaje pitanje koliko su od cijele naracije domoroci mogli razumjeti, ali bit prenošenja ove ideje jest kako su razmirice između vojske i frataru bile

sve veće te je ideja preuzimanja vlasti na ovome poluotoku bila ustvari jedna utrka za prestiž u kojima je svaka od ove dvije skupine imala svoje interese. Hernández je svoju priču (točnije barem ovu „epizodu“) zaključio u listopadu 1556. kada je čekao suđenje u gradskom zatvoru u Valladolidu. Ondje su mu trebale suditi lokalne vjerske vlasti (franjevci) prema papinskoj buli *Exponi Nobis Feciste* zbog njegovog skandaloznog ponašanja. Bio je osuđen na javno sramoćenje i petogodišnji egzil uz veliku novčanu kaznu, ali je sve to uspio izbjeći pobjegavši iz zatvora u Gvatemalu. (Clendinnen, 2003: 60-61)

Diego de Landa zaključuje kako su fratri trpjeli otpor s dvije strane: od Španjolaca, kojima se nije svidjela gradnja samostana, jer su fratri tako uzimali dio mladih i radno sposobnih domorodaca, što je štetilo interesu i maksimaliziranju profita konkvistadora. S druge strane, u opreci su bili domoroci koji nisu htjeli odustati od svojih tradicija i vjerovanja u različite bogove i idole. (de Landa, 1937: 57) Najradikalniji bili su dominikanci koji su se zalagali za misionarske akcije bez primjenjivanja agresije ili nasilnog porobljavanja domorodaca, ali španjolska kruna odbila je taj zahtjev pa su se dominikanci u jednom pismu kralju očitovali s idejom da bi domoroci trebali biti prepušteni svojoj „nevjeri i osamljenosti“, jer su vidjeli kako je ovaj način evangelizacije nanosio štetu dušama Španjolaca pa i samome kralju. (Rivera, 1992: 227) Francisco López de Gómara tvrdio je kako je dominikanac Tomás Ortiz branio porobljavanje domorodaca. On je svjedočio kanibalizmu i sodomiji te je tvrdio kako među njima „ne postoji osjećaj pravde“ i da im međusobno ubijanje nije uopće strano. On je domoroce opisao kao „osvetoljubive zvijeri koje su neprijateljski nastrojene prema vjeri“, „lijenčine i lopove koji su prljavi kao svinje, koji jedu uši, pauke i sirove crve“. (Rivera, 1992: 136)

Nije potrebno ni naglasiti kako se de las Casas i španjolskoj kruni izjasnio kako je protiv sustava *encomiende*. On je također tvrdio kako su konkvistadori tirani te kako su „ti ljudi (domoroci) slobodni po prirodnom pravu te kako nisu konkvistadorima ništa dužni“. (Rivera, 1992: 119) Bilo je i redovnika koji su o problemima *encomiende* imali drukčija viđenja pa je tako franjevac Pedro Mexía smatrao kako je *encomienda* loša, ali iz ekonomskih razloga jer se domoroce ne bi trebalo osloboditi, odnosno prepustiti im samostalnu upravu, kako se ekonomske težnje konkvistadora ne bi narušile, dok je s druge strane smatrao kako bi ostavljanje domorodaca u tom sustavu dovelo do nestajanja starosjedilaca s njihovih područja. (Rivera, 1992: 119) Na koncu, treba istaknuti i domorodačko viđenje fratarata. Ono što su oni mogli odmah primijetiti bila su pravila franjevačkoga reda koja su uključivala prekidanje sna obveznom molitvom, pokora koja je uključivala obvezan post, poslušnost nadređenom

fratru, siromaštvo, jednostavnost duše te uzdanje u spontanost vjere naspram intelekta i učenja kako bi se pojačalo duhovno iskustvo. (Clendinnen, 2003: 46)

Diego Muñoz Camargo opisuje kako su domoroci mogli iz prve ruke vidjeti franjevački način života te oni nisu mogli shvatiti zašto su oni birali „samoću i tugu“, a ne „sreću i zadovoljstvo“ te su smatrali kako franjevci boluju od neke „ozbiljne bolesti“. (Morales, 2008: 139) Zaključno, ono što je proizvod odnosa između domorodaca i fratarata, a govori o životu domorodačkih plemena, jesu različiti kodeksi. Oni su zasigurno nastajali s ciljem opisivanja i objašnjavanja domorodačkih religija, odnosno vjerovanja kako bi se ostali fratri upoznali s običajima te kako bi lakše mogli propovijedati Evanđelje. Jedino dobrim poznavanjem domorodačkih religija i običaja, fratri su mogli približavati određena vjerovanja iz kršćanstva domorodačkim religijama. Osim kulturalnog, kodeksi su trebali pomoći fratrima i u učenju jezika, jer su piktogrami bili potkrijepljeni domorodačkim i španjolskim jezikom. Nažalost, kodeksi o Mayama iz 16. stoljeća ne postoje pa se stoga djelo Diega de Lande uzima kao kapitalno djelo za proučavanje te kulture. Što se tiče drugih domorodačkih plemena, očuvani su *Codex Mendosa*, koji je nastao oko 1541. godine, a ime je dobio prema don Antoniu de Mendozi, kraljevom namjesniku u Novoj Španjolskoj te se taj kodeks bavi astečkom kulturom. (World History of Commons, *Codex Mendosa*, 2024)

Osim tog kodeksa, astečki kodeks je i *Florentinski* koji je nastao 1569. godine prema proučavanjima Bernardina de Sahagúna, a kodeks je ime dobio prema mjestu u kojemu se čuva (knjižnica Laurentziana u Firenzi). (Library of Congress, *Florentine Codex*, 2024)

Zaključak

Osvajanja novih teritorija pod zastavom Kraljevstva Španjolske postavljaju brojna pitanja etičke naravi koja bi se bavila humanošću španjolskih osvajača prema domorodačkim narodima. Španjolske težnje za ispunjavanjem uloge pomorske sile, odnosno teritorijalnoga širenja te istovremeno donositelja kršćanstva, nije se ispostavila lakim zadatkom. Svjedočenja španjolskih fratarata na prostorima Yucatána u 16. stoljeću progovaraju o španjolskom administrativnom ustroju novih kolonija te maksimalizaciji ekonomskih prilika, no govore kako se to nije dogodilo odmah po dolasku na nove prostore pa se iz toga može iščitati opreznost španjolskih konkvistadora pri prvome kontaktu s domorocima. S druge strane, slika španjolskih fratarata nešto je kompleksnija.

Većina zapisa progovara o netrpeljivosti prema konkvistadorima koji su iskazavši svoju brutalnost prema domorocima, došli u sukob s pripadnicima svećeničkoga

reda. U početku, dio fratarata smatrao se „zaštitnicima domorodaca“ od konkvistadorske represije te su svoju djelatnost pravdali kršćanskim naukom i jednakosti svih Božjih stvorenja. S druge strane, postojao je dio fratarata koji se s konkvistadorima nije mogao prilagoditi kulturi i običajima domorodaca poput prinošenja ljudskih žrtava, idolopoklonstva te drugih rituala te su ih stoga smatrali manje vrijednima pa je dio svećenstva čak i pravdao brutalnosti počinjene nad domorocima. Iz toga proizlazi prva moralistička rasprava u Europi koja je prozvana Valladolidskom debatom, a važna je iz razloga jer su ju pokrenula fratarska, odnosno svećenička promišljanja o problemu položaja domorodaca u Novoj Španjolskoj. Jedan je to od dokaza moći španjolskih redovnika koji su svoju službu obavljali u Novome svijetu. Krajnju netrpeljivost prema domorodačkoj kulturi i preslikavanje prakse europskoga svećenstva, odnosno narušavanje domorodačke kulture najbolje je prikazano provedbom inkvizitornoga procesa na čijem čelu je u Yucatánu bio Diego de Landa.

Važno je istaknuti aktivnosti de Lande koji se zbog avanturističkoga duha i pripadnosti franjevačkome redu, što su bile odlike većine španjolskih fratarata u Novome svijetu, odlučio otisnuti na misiju širenja Evanđelja u nepoznato. Dolaskom u Novi svijet postavio se prema domorocima poput franjevca Bartoloméa de las Casas, vrlo zaštitnički. Rastom njegove moći, on počinje provoditi brutalnu inkviziciju kako bi suzbio idolopoklonstvo i ostale religijske prakse među domorocima Yucatána. U tom je procesu dobar dio mayanske kulture uništen, uključujući hramove i zapise, ali paradoks je taj da je djelo Diega de Lande, *Relación de las cosas de Yucatán*, jedno od djela s najviše ostavštine koja je zapisana o mayanskoj kulturi.

Zaključno, redovničko viđenje svjedoči o složenoj slici španjolskoga osvajanja Novoga svijeta koja se temelji na osobnoj pohlepi konkvistadora, višem cilju širenja kršćanske vjere i ostvarivanju teritorijalnoga prosperiteta Kraljevstva Španjolske što je uzrokovalo velike probleme u odnosima među konkvistadorima, fratrima i domorocima te je na koncu mayanska kultura postala kolateralnom žrtvom španjolske pohlepe i ksenofobije.

Summary

Spanish conquest and christianization of Yucatán in the 16th century: vision of the spanish friars

The discovery of the New World was marked by Christopher Columbus's arrival on the Caribbean islands during his first voyage in 1492.

Not long after that, the Spanish crown developed great ambitions to discover new territories competing with Portugal which was also a maritime power. Among the

conquistadors who are responsible for the discovery of the new areas, Hernán Cortés stands out as a conquistador who explored the areas inhabited by the Maya and the Aztecs. Shortly after his arrival in modern-day Mexico, friars began to arrive in New Spain and they were supposed to spread the Christian faith.

That was a segment that was needed to fulfill the double wishes of the Spanish crown. The conquistadors were supposed to establish administrative power, while the friars were supposed to fulfill the role of Christianizers whom the Pope Alexander VI. granted to the Spanish crown by papal bulls.

As the friars discovered the culture of the natives, certain individuals such as Diego de Landa, Bartolomé de las Casas and others who left their mark in the study of native cultures began to stand out. In addition, Diego de Landa distinguished himself as a conductor of most inquisition processes in Mexico, while de las Casas stood out as a protector of the interests of the Mexican natives in the Valladolid debate (1550-1551.).

*In addition to Christianization, the friars had the role of the protectors of the natives, but it is already evident from the summary that the friars not only argued with the conquistadors, but they had also argued within themselves over the position and the rights of the natives. Friar's works provide an insight into events, opinions and certain cultures such as the Mayan culture in Yucatán, whose culture was largely destroyed under the leadership of Diego de Landa, who, paradoxically, is also responsible for a large part of the Mayan culture that survived in his work *Relación de las cosas de Yucatán* which he wrote during his trial in Spain (1566.).*

Keywords: New Spain, conquistadors, Maya civilization, Diego de Landa, Bartolomé de las Casas, Valladolid debate

Popis literature

1. Andrews, Anthony, 1984. „The Political Geography of the Sixteenth Century Yucatan Maya, Comments and Revisions“, u: *Journal of Anthropological Research*, vol. 40, br. 4., University of New Mexico, Albuquerque, 589-596, <https://www.jstor.org/stable/3629799> (22. 4. 2025.)
2. u: *The Americas*, vol. 65., br. 2, Academy of American Franciscan History, Washington, 137-159, <https://www.jstor.org/stable/25488103>. (10. 2. 2024.)
3. Clendinnen, Inga, 2003. *Ambivalent Conquests: Maya and Spaniard in Yucatán, 1517-1570*, Cambridge University Press, New York.
4. Clendinnen, Inga, 2010. *Disciplining the Indians: Franciscan Ideology and Missionary Violence in Sixteenth-Century Yucatán*, u: *The Cost of Courage in Aztec*

Society. Essays on Mesoamerican Society and Culture, Cambridge University Press, New York

5. Diamond, Jared, 2008. *Slom. Kako se društva odlučuju za propast ili uspjeh*, prevela Mira Gregov, Algoritam, Zagreb
6. Landa de, Diego, 1937. Yucatán Before and After the Conquest, preveo William Gates, The Maya Society, Baltimore
7. Morales, Francisco, 2008. The Native Encounter with Christianity: Franciscans and Nauhas in Sixteenth-Century Mexico, u: The Americas, vol. 65., br. 2, Academy of American Franciscan History, Washington, 137-159, <https://www.jstor.org/stable/25488103>. (10. 2. 2024.)
8. Page, Melvin, 2003. Colonialism: an international social, cultural and political Encyclopedia, ABC-CLIO, Santa Barbara.
9. Rivera, Luis, 1992. A Violent Evangelism. The Political and Religious Conquest of the Americas. John Knox Press, Westminster

Internetski izvori:

1. „Alexander VI”, *Encyclopedia Britannica*, mrežno izdanje. Posljednji pristup ostvaren . 10. II. 2024., <https://www.britannica.com/biography/Alexander-VI>
2. „Codex Mendoza”, *World of History Commons*. Posljednji pristup ostvaren 10. II. 2024., <https://worldhistorycommons.org/codex-mendoza>
3. „Bartolomé de las Casas”, *Encyclopedia Britannica*, mrežno izdanje. Posljednji pristup ostvaren 10. II. 2024., <https://www.britannica.com/biography/Bartolome-de-Las-Casas>
4. „Florentine Codex”, *Library of Congress*. Posljednji pristup ostvaren 10. II. 2024., <https://www.loc.gov/item/2021667856/>